

Thafu Maluangu

dansscepter
van de
Yombe

Een opmerkelijk voorwerp uit de Afrika-collectie van de Universiteit Leuven is de zogenaamde *Thafu Maluangu*, meestal omschreven als de dansscepter of rammelaar van de Yombe (DRC). Dit voorwerp speelt een belangrijke rol in het geheime genootschap van de Khimba.

Dansstaf van de Yombe gebruikt door het Khimba-genootschap met Matundu en Malanda, en met zaden van Sapodilla(?). KADOC-KU LEUVEN, Beeldarchief KFA 4575, foto Hugo Maertens, Brugge

Yombe jongens die van een initiatiekamp terugkeren naar het dorp, in een lange vezelrok en wit beschilderd. Foto uit het album van Emile De Keyzer (1856-1938), die van 1885-1895 in Congo verbleef. Coll KMMA Tervuren, HP.1930.649.I_scan_006, onbekende fotograaf, 1885-1898. Alle rechten voorbehouden

issionaris Leo Bittremieux (1880 – 1946) leefde begin 1900 lange tijd bij de Yombe. Hij bestudeerde de taal en gewoonten van de Yombe niet vanuit het westerse standpunt, maar gezien vanuit de

Afrikaanse mens. Hierdoor is het mogelijk inzicht te krijgen in de betekenis van de Thafu Maluangu.

Opmerkelijk is dat de instelling van Bittremieux ten opzichte van de Afrikaanse mens anders is dan de toen heersende opvatting. Dit wordt goed verwoord met wat hij in de inleiding van zijn boek *De geheime sekte der Bakhimba's* (1911) schrijft:

'Hoe langer hij onder de Zwarten verblijft, met en voor hen leeft, hun hert en ziel tracht te doorpeilen, hun denken en voelen waarneemt, hoe meer hij die zoogenoemde wilden ingenomen vindt met hunne eigene beschaafdheid, zoo weinig wild en zoo werkelijk mensch.' (p. 5)

Verderop schrijft hij verontwaardigd over wat anderen over de Afrikaan schrijven:

'Als ik bijvoorbeeld verneem wat Frobenius en Schurtz aan onze arme Zwarten al toeschrijven, weet ik waarachtig niet wie het meest te beklagen zijn of die 'geleerden' of die Zwarten.' (p.15)

Placide Tempels

Sommige andere missionarissen doen in dezelfde geest onderzoek, onder andere pater Basiel Thange, die in 1928 het boek *De ziel van het Nghandivolk* schreef en de jezuiet J. Van Wing, die in 1920 het boek *De geheime sekte van 't Kimpasi* schreef.

In dit verband moet zeker ook het werk van de Franciscaner minderbroeder Placide Tempels worden vermeld. Waar Bittremieux, Thange en Van Wing van mening zijn dat de levensvisie van de Zwarten niet minder is dan die van de Europeanen, heeft Tempels wellicht als de eerste die stelling uitgebreid en filosofisch onderbouwd. Zijn publicatie *Bantoe-filosofie* (1945) mag dan ook als baanbrekend worden beschouwd. Ook in 1945 was dit nog een gedurfde opinie, die veel opschudding veroorzaakte. Wij verwijzen graag naar de bijdrage van Tony Jorissen, *De Bantoe-filosofie van Placide Tempels*, in het vorige nummer van Tribale kunst.

Bittremieux is één van de eerste verzamelaars van Afrikaanse objecten met de bedoeling ze naar België te zenden om als 'didaktisch materiaal' te dienen voor hen die naar de kolonie zouden afreizen.

Het Khimba-genootschap

De Thafu Maluangu is de verpersoonlijking van het embleem van het Khimba-genootschap, een initiatiegenootschap voor jongens van tien tot achttien jaar. We herkennen twee figuren die als een tweeling aan elkaar zijn verbonden. Deze voorstelling refereert naar de dubbele regenboog, de beschermgeest van het Khimba-genootschap. In zijn boek beschrijft Bittremieux de verschillende getuigenissen over het leven, de gebruiken en de rituelen in het initiatiekamp van het genootschap.

De Thafu Maluangu is de verpersoonlijking van het embleem van het Khimba-genootschap, een initiatiegenootschap voor jongens van tien tot achttien jaar.

'Al wie lust heeft, slaaf of vrije man, wordt met oorlof van het dorpshoofd aanvaard. Zelfs kan iemand twee, drie, vier maal worden 'afgezondert'. Vrouwen worden niet aanvaard, buiten twee, drie of meer meisjes, welke het ambt van leermeesteres uitoefenen bij de volgelingen, of zelve de proef ondergaan om eene ambtgenoot die buiten dienst is te vervangen.' (p. 27)

De initiatieperiode bedroeg voor de komst van de Europeanen meerdere jaren, maar is rond 1900 teruggebracht tot enkele maanden.

'De jonge mannen moeten immers elkander aflossen om bij de Blanken te gaan werken. Zonder ongeval, doen ze tezamen hunnen tijd uit, worden denzelfden dag 'doodgeslagen' en 'opgewekt', denzelfden dag gewasschen.' (p. 29)

In het initiatiekamp leren de jongens alle dingen die nodig zijn om als volwassen man te kunnen leven. Ze raken vertrouwd met de religie van hun volk en leren omgaan met voorouders en geesten. Het valt echter buiten onze opzet om hier alle activiteiten, gezangen, rituelen van deze initiatie te beschrijven. Het gaat ons om de danscepter, het embleem van het Khimba-genootschap.

De Thafu Maluangu

De twee figuren, die rug aan rug staan, worden Matundu en Malanda genoemd. Zij verwijzen naar een bijzonder natuurfenomeen: de dubbele regenboog. Het woord Maluangu is afgeleid van het woord Mbumba Luangu, dat in de taal van de Yombe regenboog betekent. De regen-

boog wordt ook weergegeven met afbeelding van een slang.

'Mbumba Luangu is een machtige geest, zichtbaar onder de gedaante van een groote slang die aan de waterkant woont. ... Die wonderse slang nu, slingert zich langs een hoge boom in de lucht en 'kruipt in een gekleurden nevel' en wordt Regenboog.' (p.121)

De verering is tot dit wezen gericht. Het Khimba-geenootschap is in wezen een nkisi-verering.

Het woord *luangu* zinspeelt ook op de witte aarde waarmee de initiandi worden ingewreven, wit is de 'geestekleur'. Op de scepters is meestal ook deze witte kleur herkenbaar.

Matunda en Malanda

Voor de leden van het Khimba-geenootschap is het scepter belangrijk, maar nog meer kracht wordt toegekend aan *'de kruiden van 'de moeder nkisi', het zakje en voornamer nog de Phungi-rots, in 't diepste van het woud, waar Thafu zelf gewijd wordt en hervijd.'* (p.122)

Matunda is de oudste, de chef, Malanda de jongste, de volgeling. Wanneer er een tweede regenboog boven de andere verschijnt, wordt die Malanda genoemd.

Het feit dat de twee figuren op de staf ieder een eigen kant opkijken, drukt een dubbele oriëntatie uit, op de zichtbare en de onzichtbare wereld.

Het Thafu-beeldje wordt vervaardigd door een beeldhouwer telkens als er behoefte aan is. Nadat het gewijd is bij de Phungi-rots, wordt het beeld met witte aarde bestreken en van *zitsala*, belletjes, voorzien. Dit zijn halve, bruine peulen/zaden, die bij het dansen een doordringend geluid maken (red.: volgens het KMMA zijn het peulen van de Calabarboon [*Physostigma venenosum*], maar waarschijnlijk zijn het [zoals ook andere auteurs aangeven] de zaden van Sapodilla [*Manilkara zapota*]).

Dansstok en hoed

Matunda en Malanda dragen op de schouders een stok. De betekenis ervan kan op vele manieren uitgelegd worden. Enerzijds verwijst het naar de vele stokslagen die de deelnemers in het initiatiekamp te verduren krijgen bij overtredingen van de regels.

Hoed met decoratie

Dansstok

Halve zaden van Sapodilla

Dansstaf (initiatie rammelaar) van de Yombe zoals gebruikt door het Khimba-geenootschap. Linden-Museum Stuttgart inv. nr. F50687 Wikimedia

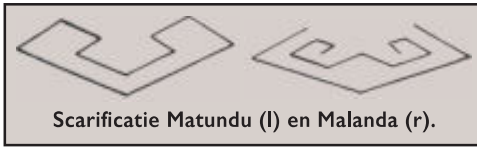

Anderzijds zijn er de stokgevechten die de initiandi oefenen. Ook kan het verwijzen naar de Khimba-dansen, waarvan sommige *'walgelijk onzedig zijn.'* (p.94)

De dansstok is ongeveer 80 cm en kan horizontaal op de nek worden gedragen zoals op de scepter te zien is. Bittremieux beschrijft het gebruik van de stok tijdens het dansen als volgt:

'Een voor een nemen ze, al wringende en wrikkelende, neergebogen, dien stok op, brengen hem langzaam, als een zware vracht, tot op den linker schouder, op den kop, op den rechter schouder, en stillekes naar beneden, tot waar de afzichtelijke nabootsingen beginnen onder het uitdagend gezang....' (p. 95)

Het dansen moet blijkbaar erg suggestief zijn geweest, want Bittremieux heeft het over *'openbare onzedelijkheid...'*

Scarificatie Matundu (l) en Malanda (r).

Deze staf, die vaak ingekerfd wordt met symbolen en decoraties, krijgt na het kamp de status van een waardigheidssymbool. Matundu en Malandu dragen ook een soort hoed op het hoofd, de decoraties hierop en op het lichaam geven aan tot welke clan men behoort. De decoraties op het lichaam zijn door middel van 'huidprikkeling' ofwel scarificaties aangebracht.

Dood en hergeboorte

Het hoogtepunt en afsluiting van het initiatiekamp is de dood en de verrijzenis. Zo wordt eerst een doodsdrank toegediend door de priesters.

"Dan strekt hij de armen uit, terwijl Meester Ntanda driemaal zijn afgodsbeeldje rond elken arm draait, en telkens na iederen zwaai, nabij de plooi van den elleboog, 'als ging het wà! wà!' tweemaal het kleuterend beeldeke schudt."

(p. 43) (Met kleuterend wordt hier de afmeting van het beeld bedoeld.)

De initiandi worden als doden in een kruisvormige put gelegd. In de rituelen en gezangen die daarop volgen 'rijdt de priester met *Tbafu Maluangu* over hun lijf, van den buik naar den borst onder het prevelen van geheimzinnige bezweringen.' (p. 49)

Met rode en witte aarde worden strepen aangebracht, die bij het overtreden van de taboe's en de daaropvolgende dood op het lijk herkenbaar worden: hier werkt de vloek van de Regenboog.

'Vervolgens neemt hij (de priester) gepletterde zindungu, inlandsche peper, draait die in een trechterke van een blad, met eenige druppels water, en duwt ze uit, onder het opzeggen van gewijde formules, in de oogen en de neusgaten van den 'dooden'. – Wie zou daarvan niet verrijzen?' (p. 49)

Hierna worden de initiandi wit gemaakt, krijgen een lange vezelrok, dragen de dansstaf op de schouders en stappen als boetelingen naar het dorpsplein, waar ze bevrijd en als herboren worden beschouwd met een nieuwe naam, die ze tijdens diverse rituelen hebben gekregen.

Stok met decoratie zoals de jongens die tijdens de initiatie bij tijd en wijle op hun schouder droegen, l. 81 cm.

KADOC-KU
LEUVEN, Beeld-archief
AF_0127002, foto Hugo Maertens, Brugge

Rituele context

In zijn boek gaat Bittremieux niet in op de esthetische aspecten van een beeld of de kwaliteit van het snijwerk. Hij was als missionaris één der eerste ethnografen die de ziel van de plaatselijke bevolking wilde doorgronden. Kennis van de taal en de gebruiken waren voor hem essentieel. De daarbij horende voorwerpen waren een stoffelijke getuige van de geesteswereld van de zwarten veeleer dan een artistieke creatie.

Het werk van Bittremieux is voor een liefhebber van Afrikaanse kunst des te interessanter, omdat het de stoffelijkheid overstijgt. Musea en boeken beperken zich meestal tot een kleine verwijzing zoals 'krachtbeeld' of 'werd gebruikt in een geheim genootschap', terwijl Bittremieux elk stuk dat hij heeft verzameld in de rituele context situeert. Tot in detail kunnen we het verloop van een initiatiekamp volgen, hij vertaalt de gezangen, noteert de verhalen. Dat deze publicaties oorspronkelijk in het Nederlands zijn uitgegeven illustreert zijn bedoeling: het thuisfront, de toekomstige missionarissen, de ambtenaren introduceren in de cultuur van het Congolese volk.

In dezelfde geest publiceerde de Jezuïeten-missionaris J. Van Wing in 1920 *De geheime sekte van 't Kimpasi*. Dit is een erg vergelijkbaar genootschap bij de Bayaka. Ook hier treffen we nkisi's aan, maar eerder in zakjes met kruiden. Er is wel sprake van het ritueel gebruik van beelden, maar afbeeldingen hiervan hebben we nog nergens kunnen ontdekken.

mateusen@skynet.be

Literatuur

- Bittremieux, L. (1911). *De geheime sekte der Bakhimba's*. Leuven: J. Reekmans-Vanderwaeren
- Jorissen, T. (2019) *De Bantoe-filosofie van Placide Tempels. Tribale kunst 2019-4*
- Tempels, P. (1946). *Bantoe-filosofie*. Antwerpen: De Sikkel (red.: dit is de Nederlandse vertaling van de oorspronkelijk in 1945 uitgegeven Franstalige versie)
- Thange, B. (1928). *De ziel van het Ngbandivolk*. Bibliothèque Congo 28. Brugge: Drukkerij 'De Gruuthuuse Persen'
- Tollebeek, J. (red.) (2010). *Mayombe, rituele beelden uit Congo*. Tiel: Uitgeverij Lannoo NV
- Van Wing, J. (1920). *De geheime sekte van 't Kimpasi*. Brussel: Goemare.